

У НАПРЯМІ КУЛЬТУРНИХ ПРАВ: ВІД ДИСКУРСУ ДО ПРАКТИКИ – МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Буценко

Олександр Алімович

радник при дирекції Інституту
культурології НАМ України,
м. Київ
obutsenko@i.ua

Oleksandr Butsenko

counsellor of the Institute
for Cultural Research Board,
National Academy of Arts of Ukraine,
Kyiv
obutsenko@i.ua

Анотація. У статті розглянуте поступове вироблення законодавчих, стратегічних, програмних і фінансових інструментів та механізмів забезпечення культурних прав на місцевому та національному рівнях. Переходові від теоретичного дискурсу та міжнародних правових документів рекомендаційного характеру до реального розуміння базових принципів, покладених в основу культурних прав як невід'ємної частини загальних прав людини, та їхнього практичного втілення в законодавчих актах, програмах і планах дій на місцевому, регіональному та національному рівнях сприяла активність науково-дослідного сектора та організацій громадянського суспільства в різних країнах. Культурні права поступово стають інструментом державної політики не лише у сфері культури, а й як спільна основа, що об'єднує різні сектори соціальної, економічної, екологічної, етнічної, гендерної, молодіжної політики. Цьому сприяє власне природа культурних прав, яким притаманні універсальність, неподільність і взаємозалежність, багатомірність і комплексність, доступність і плюралізм. Культурні права в сучасному суспільстві постають не як кінцева мета, а як дієві чинники та засоби демократичного розвитку.

Ключові слова: культурні права, права людини, економічні, соціальні права, міжнародне законодавство, культурна ідентичність, державна політика.

Постановка проблеми. Хоч поняття «культурні права» було введено в сучасний науковий та політичний дискурс і міжнародне законодавство майже 80 років тому, воно «досі не набуло належної ваги» (Bauer, 2004), а «практичне втілення такої політики залишається доволі розпливчастим» (Baltà Portolés, & Dragičević Šešić, 2017). У більшості випадків культурні права просто ігнорують, розуміючи їх або надто вузько, або, навпаки, надмірно широко, аж до абстрактності. Разом з тим протягом останніх десятиліть накопичився широкий масив досліджень і розвідок у сфері культурних прав, розроблені й запроваджені навчальні курси та програми, а також з'явилися спроби практичного втілення культурних прав на місцевому та державному рівнях як культурних стратегій, планів, соціально-економічних програм і законодавчих актів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Міжнародні автори численних публікацій протягом останніх двадцяти п'яти років розглянули різні підходи та тлумачення культурних прав

як в офіційних політичних та юридичних документах, так і в теоретичних розвідках істориків, філософів, соціологів, правових фахівців та дослідників культури. Зокрема, можна назвати праці таких авторів, як-от: Януш Симонідіс (Symonides, 2000), Ганнеле Койвунен і Леена Марсіо (Koivunen, & Marsio, 2007), Вільям Курт Барт (Barth, 2008), Ана Філіпа Врдольяк (Vrdoljak, 2011), Голі Кендел (Kendall, 2012), Даніель Уррутьєгер (Urrutiaguer, 2013), Йоганна Бушар і Патріс Маєр-Біш (Bouchard, & Meyer-Bisch, 2016), Жорді Балта Портолес і Мілена Драгішевич Шешич (Baltà Portolés, & Dragičević Šešić, 2017), Ґабрієла Ратулеа (Ratulea, 2020), Елена Полівцева (Polivtseva, 2026), Сандра Лібенберг (Liebenberg, 2026). Варто згадати й підручники з культурних прав, зокрема «Справедлива культура?» (*Fair culture?*, Міністерство освіти Фінляндії, 2007), «Підручник з культурних прав» (*The Cultural Rights Manual*, Міністерство закордонних справ Данії за програмою Фонду нової демократії, 2022) чи «Підручник з культурних прав» (*Manual de derechos culturales*, Буенос-Айрес (Аргентина): Тесео, 2026).

Зрештою, як зазначив Патріс Маєр-Біш, після багатьох років протилежних поглядів на природу громадянських, політичних, соціальних, економічних і культурних прав усі держави, відповідно до схвалених на рівні ООН документів, погодилися з думкою про універсальність, неподільність та взаємозалежність цих прав.

«Однак чи всі ті держави-учасниці реально розуміють, що значать ці три принципи й що може передбачати їхня реалізація?» (Meyer-Bisch, 2012).

Формулювання мети. Метою цієї статті є розглянути приклади практичного втілення міжнародно схвалених підходів до питання культурних прав на місцевому та національному рівнях, вироблення законодавчих, стратегічних, програмних і фінансових інструментів та механізмів їхнього забезпечення.

Виклад основного матеріалу. В історії розвитку поняття «культурні права» можна дуже умовно вирізнити кілька важливих поворотних дат (мильових каменів): грудень 1948 року — ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН Загальної декларації прав людини; грудень 1966 року — ухвален-

ня Генеральною Асамблеєю ООН Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП); травень 2007 року — ухвалення Фрібурзької декларації про культурні права в Університеті Фрібура (Швейцарія); 2008 рік — схвалення Об'єднаними містами та місцевими владами «Завдання на 21 століття для культури»; березень 2009 року — заснування Радою ООН з прав людини у своїй Резолюції 10/23 мандату незалежного експерта, а від 2012 року — спеціального доповідача у сфері культурних прав (Буценко, 2024); листопад 2025 року — Декларація Ради ЄС про роль культури та медіа як запоруки європейських демократій.

Звичайно, можна назвати ще цілу низку світових та європейських конвенцій, резолюцій, декларацій, актів, що розширюють сферу застосування культурних прав, фокусуючись на фундаментальних правах людини, правах окремих спільнот чи груп (скажімо, правах корінних народів, національних меншин, дітей, жінок, митців тощо), свободах, що гарантують вільний розвиток особистості тощо. Зрештою, критичною масою такого міжнародного руху в напрямку реалізації культурних прав стало широке розуміння на політичному рівні важливості захисту та реалізації культурних прав для демократичного й мирного розвитку світу. Як бачимо, під час головування Данії в Раді Європейського Союзу в другій половині 2025 року міністри культури країн-членів ЄС, а також Великої Британії, України, Ісландії, Норвегії та Швейцарії на своїй зустрічі в Брюсселі в листопаді того року підписали спільну *Декларацію про необхідність культури та ЗМІ як гарантії наших європейських демократій*. Як зазначив міністр культури Данії Якоб Енгель-Шмідт,

«демократія тримається не лише на політичних структурах. Її плекають у бібліотеках, музеях, кінотеатрах, архівах, театрах — тих місцях, де люди вчаться критично мислити, співчувати, відчувати приналежність. Сьогодні ми посилаємо чіткий сигнал: охорона культури та культурної спадщини суттєво важлива для охорони власне демократії» (Council of Europe, 2025).

Водночас зростає розуміння того, що культурні права є не стільки кінцевою метою, скільки «чинниками та засобами демократичного розвитку» (Meyer-Bisch, 2012). Поряд з іншими правами — політичними, громадянськими, економічними

ми та соціальними. Хіба що, як справедливо зауважив відомий уругвайський поет, есеїст і дослідник Уго Ачугар, «культурні права останніми вступили до так званого «клубу прав людини»» (Achugar, 2003).

У перші десятиліття XXI століття дедалі яснішим стає розуміння на місцевому, національному та міжнародному рівнях взаємодії та взаємозалежності різних категорій прав людини під час побудови політики демократичного й сталого розвитку. Згадані вище три принципи — універсальність, неподільність та взаємозалежність цих прав — доповнюються низкою інших принципів, що визначають засади демократичного розвитку, закріплені в політичних програмах та законодавчих актах на різних рівнях. Доволі точно ці принципи окреслили, склавши їх у таблицю, співробітники Інституту культурних прав при Колегії адвокатів м. Баїя-Бланка (Аргентина) у розділі «Вступ до культурних прав» Підручника з культурних прав (Carta, Cebrián, Ferrari, & Di Pasquale, 2026):

Характеристики культурних прав

<i>Принцип</i>	<i>Опис</i>
Універсальність	Поширюються на всіх людей без винятку. Гарантують участь у культурному житті й рівні умови. Чинні для будь-якого часу і будь-якого місця.
Неподільність і взаємозалежність	Не можуть розбиватися на частини без втрати своєї сутності. Пов'язані з іншими правами: освіта, свобода слова, ідентичність, участь у політичному житті.
Багатовимірність і комплексність	Об'єднують принципи свободи, рівності та солідарності. Захищають як особисті права (культурне самовираження), так і колективні (спільноти, меншини).
Трансверсальність (міжгалузевий характер)	Охоплюють усі галузі: освіта, охорона здоров'я, робота, містобудування, засоби комунікації. Мають враховуватися під час розробки державної політики.

Доступність	Вимагають усунення будь-яких бар'єрів: фізичних, економічних, соціальних і символічних. Особлива увага надається окремим особам і групам, що перебувають у вразливому становищі.
Прогресивність, а не регресивність	На державу покладено зобов'язання гарантувати сталий поступ у реалізації культурних прав. Водночас держава має утримуватися від заходів, що призводять до не виправданого регресу в здійсненні цих прав, за винятком надзвичайних та належно обґрунтованих обставин.
Плюралізм	Визнають культурне розмаїття. Гарантують право кожній спільноті/громаді зберігати, трансформувати та передавати свою культурну спадщину.
Важливість	Є основою особистого і колективного розвитку. Зміцнюють демократичне, справедливе та інклюзивне суспільство.

Про необхідність практичної реалізації культурних прав шляхом врахування їх у політиці розвитку вперше заговорили на місцевому рівні. 2004 року Всесвітня мережа місцевих і регіональних урядів «Об'єднані міста і місцеві влади» (UCLG) схвалила реферативний документ «Завдання на 21 століття для культури», що закладав основи зобов'язанню міст і органів місцевого самоврядування у світі у сфері соціально-культурного розвитку, зокрема й у плані реалізації культурних прав. Як бачимо, у Розділі 1 «Принципи» проголошується (стаття 3):

«Органи місцевого самоврядування визнають, що культурні права є невід'ємною складовою прав людини, на підставі Загальної декларації прав людини (1948), Міжнародного пакту «Про громадянські та політичні права» (1966) і Загальної декларації ЮНЕСКО про культурне розмаїття (2001). Вони визнають, що культурна свобода окремих людей і громад є головною

передумовою демократії. Неприпустимо посилятися на культурне розмаїття для порушення прав людини, гарантованих міжнародним правом, або для обмеження сфери їхнього застосування».

Серед названих інструментів пропонується (Розділ 4. Інструменти) схвалювати «Хартію культурних прав і відповідальності»:

«Місцева хартія культурних прав є документом, що визначає культурні права й відповідальність мешканців певної території. Такий документ може спиратися на Загальну декларацію прав людини та інші визнані міжнародні угоди, що стосуються прав людини і культури. Ефективна розробка місцевої хартії культурних прав передбачає активну участь представників місцевого культурного сектора, громадськості, органів місцевого самоврядування та експертів з прав людини» (Advice on local implementation of the the Agenda 21 for culture, 2006).

Одним із перших міст, що взяло на озброєння «Завдання на XXI століття для культури», став Монреаль (Канада) — у травні 2005 року. Як зазначила в 2014 році Манон Готьє, на той час член Виконавчого комітету міста Монреаль, відповідальна за культуру, спадщину, планування, простір для життя і статус жінок, «Хартія прав і обов'язків Монреаля визнає культурні права громадян, а громадська організація «Культурний Монреаль» діє як регіональна рада, що заохочує до партисипативної демократії» (Gauthier, 2014).

Спираючись на принципи, окреслені в «Завданнях на XXI століття для культури», та Фрібурзьку декларацію про культурні права (2007), розроблену міжнародною групою експертів, згуртованих довкола Обсерваторії з питань розмаїття та культурних прав при Фрібурзькому університеті та підтриманою ЮНЕСКО, Крістель Блуе у Франції заснувала громадське об'єднання «Мережа культури 21» (ReseauCulture21). Від 2012 року основним напрямком діяльності мережі стали культурні права в межах науково-практичної програми «Пайдея», яка здійснювалася спільно з Обсерваторією з питань розмаїття та культурних прав при Фрібурзькому університеті, очолюваною Патрісом Маєр-Бішем. Протягом наступних п'яти років у меж-

ах програми, що «поєднувала теорію з реальною імплементацією» (Pascual, 2018), було проведено понад 80 семінарів і 300 конкретних досліджень за участі громадських і культурних організацій та органів місцевого самоврядування, зокрема департаментів Ардеш, Нор, Манш і Жиронда, а також міста Сен-Дені. 2015 року місто Сен-Дені схвалило стратегію «Керівні напрямки розвитку культури» (Schéma d'Orientations Culturelles), що спиралася на дві базові системи цінностей: культурні права й «Завдання на XXI століття для культури», а також на демократичний підхід «знизу–догори». Ця стратегія передбачала навіть створення Ради з питань культурних прав.

У 2014 році місто Мальме на півдні Швеції схвалило середньострокову культурну стратегію (2014–2020), у якій було визнане, що місто прагне забезпечити правом кожного на культуру, бо це є правом людини, основною передумовою для самореалізації та розвитку (Lyrevik, 2014).

Хартію культурних прав 2015 року ухвалило місто Мерида, столиця штату Юкатан у Мексиці, відштовхуючись від Загальної декларації прав людини ООН, Фрібурзької декларації про культурні права та «Завдань на XXI століття для культури». Хартія розділяє права й відповідальності та розглядає все місто як культурний простір — простір пам'яті та духовності, творчості й товариськості (Carta de los Derechos Culturales, 2015).

Столиця Еквадору Кіто 2016 року схвалила «Декларацію про принципи імплементації культурних прав на місцевому рівні в місті Кіто». Документ посиляється на систему прав людини ООН, «Завдання на XXI століття для культури», Фрібурзьку декларацію про культурні права, а також на Конституцію Республіки Еквадор, одну з небагатьох, що містить статті (конкретно — дев'ять статей) про культурні права (Pascual, 2018). Декларація передбачає, зокрема, залучення всіх громадян до культурного життя за їхнім вибором і підтримку здійснення ними власних культурних практик; гендерну рівність і особливу увагу до підтримки національних меншин; використання публічних просторів у культурних цілях і гармонізацію культурних і природних просторів; сприяння орієнтованому на людину та відкритому до еволюції розумінню ідентичності; право на культурну та мистецьку освіту тощо.

2017 року Мехіко, найбільше столичне і най-

більш густо населене місто в Латинській Америці, ухвалило Конституцію міста, що в розділі 8 «Місто освіти та знань» має підрозділ D «Культурні права». Крім декларування широких культурних прав, включаючи право на творче самовираження, культурну ідентичність, культурну спадщину, участь у культурному житті, культурному розвитку тощо, документ передбачає захист культурних прав громадян, спільної культурної спадщини та запровадження пільгового податкового режиму на створення і поширення мистецтва і культури (Constitución Política, 2017).

2021 року міська рада Барселони (Іспанія) схвалила План культурних прав Барселони на 2021–2023 рр. під назвою «Ми робимо культуру». План визначає низку пріоритетів культурної політики міста з перспективи культурних прав. Для досягнення цих пріоритетів передбачено конкретні заходи, терміни виконання та необхідні фінанси. Скажімо,

«3. Народна культура: право на народні та традиційні практики, а також простори для участі й соціального єднання... 8. Музеї міста: інновації, освіта та право на участь у культурній спадщині Барселони» (Barcelona's Cultural Rights Plan, 2022).

На досягнення визначених завдань планом було передбачено фінансування в розмірі 68,7 млн євро. Реалізація Плану культурних прав дала поштовх наступній ініціативі — запровадженню «Міжнародних днів культурних прав — *Культурополіс*». Перша така подія відбулася в листопаді 2022 року. Другий *Культурополіс* був проведений у межах Всесвітньої конференції ЮНЕСКО з культурної політики та сталого розвитку *Мондіакульт* у вересні-жовтні 2025 року, на якому було схвалено Барселонську декларацію з культурних прав. Варто зазначити, що ініціатива міста Барселона вплинула на рух за культурні права по всій автономній спільноті, що вилилося в розробку проєкту закону «Про культурні права Каталонії», який перебуває зараз на розгляді каталонського парламенту.

До цих прикладів можна додати ще цілу низку інших, проте й згаданих цілком достатньо, щоб зрозуміти, як поступово тема культурних прав з площини науково-теоретичного дискурсу та міжнародних правових декларацій, переважно реко-

ментаційного характеру, почала набувати конкретних практичних форм на рівні міст і муніципалітетів у конституційних документах, законодавчих актах, хартіях прав і обов'язків, деклараціях щодо імплементації тощо. Велика заслуга в цьому належить громадянському суспільству — міжнародні громадські альянси, такі як «Об'єднані міста і місцеві влади» (UCLG), громадські організації національного рівня, такі як «Мережа культури 21» (ReseauCulture21, Франція), та громадські ініціативи на рівні міст, як от «Культурний Монреаль» (Culture Montréal, Канада), дали потужний імпульс для глибшого розуміння ролі та значення культурних прав у сучасному суспільстві, орієнтованому на демократичний розвиток, і ширшому залученні зацікавлених сторін (стейкхолдерів), зокрема, політичних і державних діячів, наукових, культурних і громадських організацій — до формування системи практичного втілення культурних прав на рівні регіонів (провінцій) чи окремих держав. Нижче розглянемо три приклади з Іспанії.

2019 року автономна спільнота (провінція) Наварра на півночі Іспанії ухвалила регіональний закон «Про культурні права Наварри». У преамбулі сказано, що закон спирається на такі міжнародні документи, як Загальна декларація прав людини ООН (1948), Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966), Загальна декларація ЮНЕСКО про культурне розмаїття (2001), Конвенція ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження (2005), періодичні звіти спеціального доповідача ООН у сфері культурних прав та інші документи, що складають основу законодавчого забезпечення культурних прав на рівні світової спільноти. Преамбула посиляється на статтю 44.1 Конституції Іспанії від 1978 року, яка встановлює, що «органи державної влади мають уможливити й підтримувати доступ до культури, право на яку належить усім» (Ley Foral, 2019).

Преамбула визначає, що універсальність, розмаїтість і свобода є тими цінностями, які формують вертикальну структуру культурних прав.

«Універсальність і визнання культурного розмаїття та свободи кожної людини у виборі своєї культурної ідентичності та вирішенні брати чи не брати участь у культурному житті» (Ley Foral, 2019).

Закон складається з шести розділів, що представляють загальні положення, мету та основні принципи, регулюють право на доступ і на участь у культурі, встановлюють право на свободу мистецької творчості та наукових досліджень, визначають відповідальність органів державної влади щодо підтримки культури та прозорості рішень, які вони приймають, формують Раду провінції Наварро з питань культури та мистецтва як виконавчий орган у сфері культури та визначають її склад. Окремий розділ присвячено фінансуванню у сфері культурної політики, визначено основні джерела фінансування: бюджетні кошти, допомога і субвенції, меценатство і благодійництво, гранти для культурних ініціатив і стартапів. Для кращої реалізації культурних прав передбачено цілу низку податкових пільг, зокрема щодо меценатства та патронату. Регіональний закон «Про культурні права Наварри» вперше в Іспанії (і не тільки) на рівні окремого регіону/провінції чітко встановив невідривність реалізації культурних прав з економічними, соціальними, політичними та громадянськими права та свободами, а також встановив відповідальність органів державного управління за забезпечення культурних прав мешканців регіону.

Закон «Про державну систему культури Канарських островів» був ухвалений у березні 2023 року. У преамбулі до цього регіонального закону сказано, що він

«не є законом про культурні права, радше про гарантії, що забезпечують виконання та ефективність подібного закону, щоб система культури могла належно функціонувати... Організація службового управління демократичної та правової держави має бути активною інстанцією з гарантування фундаментальних прав людини, і саме в цьому суть однієї з головних цілей цього закону» (Ley del Sistema Público de Cultura de Canarias, 2023).

Культурні права є головним орієнтиром практично всіх положень цього закону. Особливо це стосується системи управління культурою, мережі культурних закладів та установ, які мають забезпечувати реалізацію культурних прав, зокрема доступ до культури та участі в культурному житті всім громадянам автономної спільноти, незалежно від фізичного чи економічного стану, віку, статі,

місця проживання, мови, гарантуючи рівність. Закон чітко прописує обов'язки органів державної влади та державних установ у забезпеченні культурних прав, визначає джерела фінансування відповідної культурної політики. Одна зі статей закону (24. «Диджиталізація культури»), заохочуючи органи управління та організації мережі культури сприяти доступності та використанню цифрових технологій як засобів культурного розвитку, зокрема в процесах створення, виробництва, передачі, поширення, промоції, захисту та збереження культури, наголошує на необхідності створювати такі умови для розвитку цифрового суспільства, «які б не нашкодили культурним правам і пов'язаним з ними нормам і принципам».

Як зазначають іспанські дослідники, головними політичними стратегіями та інструментами забезпечення культурних прав на державному рівні стали

«з одного боку, створення Генеральної дирекції з питань культурних прав... а з другого, розробка Національного плану з культурних прав» (Villarroya, & Rothstein, 2024).

За словами міністра культури Іспанії Ернеста Уртасуна,

«Генеральну дирекцію з питань культурних прав створено з метою зробити культурні права новою основою для формування державної політики» (Ministerio de Cultura, 2024).

Одним із головних завдань новоствореної Генеральної дирекції стала розробка Національного плану з культурних прав, який був схвалений урядом Іспанії 2025 року і розрахований на період 2025–2030 pp.

«Цей План, — як підкреслив у Передньому слові міністр культури Іспанії, — належить не тільки міністерству: він розрахований на те, щоб стати загальним планом усіх і для всіх, спільною дорожньою картою, що сприяє об'єднанням, залучає ресурси, створює нові форми співпраці та співвідповідальності» (Plan de Derechos Culturales, 2025).

План, як сказано в Преамбулі, спирається на

два базові принципи: з одного боку, культурна демократія в розумінні необхідності розширювати способи сприйняття культури й участі в культурі, свобода та плюралізм як основа, на якій має будуватися культурна політика; з другого боку, глибоке переконання в силі культури як інструменту, щоб протистояти найгострішим викликам сучасності.

План складається з двох частин. У першій (ст.1) розкрито засадничі основи, зокрема зроблено посилання на декларації ООН, конвенції ЮНЕСКО, міжнародні пакти та угоди, що заклали законодавчу базу під поняття «культурні права». Наведено окремі приклади реалізації цих прав на місцевому, регіональному й національному рівнях, скажімо, Загальний закон про культуру і культурні права Мексики (2017) або Національний план культури Колумбії на 2024–2038 рр. У статті 2 розкрито принципи, на які спирається План і які стосуються культури (що є суспільним благом і «практиками та проявами, які формують ідентичність і соціальне життя окремих осіб і громад») і культурних прав, які «вимагають рівності та гарантування соціальних прав». Стаття 3 представляє аналіз потреб, зокрема необхідності забезпечити культурними правами вразливі групи населення.

Частина друга є чітким планом дій і складається з кількох розділів:

1. Стратегічні пріоритети, з-поміж яких визначено та докладно викладено такі, як Гарантія культурної демократії («План є інструментом зміцнення культурної демократії, забезпечуючи, щоб усі, без винятку, могли отримати доступ, брати участь і робити активний внесок у культурне життя на умовах рівності») та прописано напрямки дій («Подолання бар'єрів для культурної участі. Освіта та культурне посередництво як гарантія забезпечення культурних прав»);

Закріплення культурних прав як основи державного управління («що дозволить зробити культуру ефективним правом кожної людини... ключовим напрямком забезпечення гідного життя»).

У розділі 2 визначено конкретні заходи для досягнення стратегічних пріоритетів через операційні цілі та відповідні дії.

Розділ 3 присвячено керівництву та виконанню Плану. Уповноваженим органом визначено

Генеральну дирекцію з питань культурних прав, а для успішного виконання передбачено, зокрема, міжміністерську співпрацю, активну участь громадянського суспільства в спільній з міністерством культури комісії, проведення щорічного форуму, створення відкритих цифрових платформ та публічне обговорення проміжних (2027 р.) і підсумкових результатів виконання Плану.

Розділ 4 встановлює базове фінансування на виконання Плану, яке надає держава і яке складає 79 млн 300 тис. євро, але передбачає й додаткові джерела. Насамкінець, у Додатках до Плану представлено графік його виконання, індикатори оцінки досягнутих результатів і методологію складання Плану на основі аналізу, обговорень та опитувань. До цього процесу було залучено понад 300 експертів і зібрано близько 1000 пропозицій.

Висновок. Поняття «культурні права», що народилося як реакція на антилюдянні злочини Другої світової війни і як моральний запобіжник новітньому варварству й втілювалося в статтях Загальної декларації прав людини ООН (1948; зокрема, ст.27.1:

«Кожна людина має право вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатися мистецтвом, брати участь у науковому прогресі й користуватися його благами»),

поступово набуло глибшого сенсу завдяки численним дослідженням і увиразнилося, як юридична норма, у міжнародних правових документах — конвенціях, деклараціях та договорах, зокрема «Міжнародному пакті про економічні, соціальні та культурні права» (1966). Активність громадянського суспільства, зокрема й мистецької спільноти, сприяло тому, що культурні права вийшли за вузькі межі участі в культурному житті й доступності культурних благ і стали важливим індикатором дотримання прав людини. Практичні кроки з реалізації культурних прав на місцевому, регіональному, а пізніше — державному рівнях, зробили їх не просто частиною, а основою програм і політики розвитку та міжсекторної взаємодії. Реалізація культурних прав на рівні держав вимагає не тільки дотримання прав людини, а й утілення принципів мирного й сталого розвитку. І, навпаки, свідоме й свавільне порушення їх веде до появи новітнього варварства.

Література:

- Буценко, Олександр. (2024). Культурні права як деонтологічний та екзистенційний вимір охорони та відновлення нематеріальної культурної спадщини. *Культурологічна думка*, 25 (1), 50–57. Інститут культурології НАМ України. Київ. DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-25-2024-1.50-57>
- Завдання на 21 століття для культури. (2008). Об'єднані міста і місцеві влади – Комісія з питань культури. Київ: Центр розвитку «Демократія через культуру». https://www.agenda21culture.net/sites/default/files/2025-05/ag21c_uk.pdf
- Achugar, H. (2003). Derechos culturales: ¿Una nueva frontera de las políticas públicas para la cultura? [Cultural rights: A new frontier for public cultural policies?]. *Pensar Iberoamérica*, 4, 1–9. (in Spanish)
- Advice on local implementation of the the Agenda 21 for culture. (2006). United Cities and Local Governments. https://www.agenda21culture.net/sites/default/files/en_221_cglu_wgculture_circular6_eng.pdf
- Baltà Portolés, Jordi, & Dragičević Šešić, Milena. (2017). Cultural rights and their contribution to sustainable development: implications for cultural policy. *International Journal of Cultural Policy*, 23(2), 159–173. DOI: <https://doi.org/10.1080/10286632.2017.1280787>
- Barcelona's Cultural Rights Plan. (2022). *Culture 21. UCLG Committee*. https://obs.agenda21culture.net/sites/default/files/2023-06/Barcelona_EN.pdf
- Barth, William Kurt. (2008). On cultural rights: the equality of nations and the minority legal tradition. The Netherlands: Koninklijke Brill NV.
- Bauer, Joanne. (2004). Why Cultural Rights Now? Introduction. *Human Rights Initiative Program* (1994–2005). Carnegie Council for Ethics in International Affairs. <https://www.carnegiecouncil.org/media/series/67/20040923b-why-cultural-rights-now>
- Bouchard, J., & Meyer-Bisch, P. (2016). Intersectionality and interdependence of human rights: Same or different? *The Equal Rights Review*, 16, 186–203. London, UK: Equal Rights Trust.
- Carta de los Derechos Culturales. (2015). Ayuntamiento de Merida. https://www.merida.gob.mx/municipio/sitiosphp/merida/derechos_culturales.php
- Carta, A. L., Cebrián, M. C., Ferrari, M. P., & Di Pasquale, D. C. (2026). *Introducción a los derechos culturales* [Introduction to cultural rights]. In N. E. Levrand et al. (Eds.), *Manual de derechos culturales* [Manual of cultural rights]. Buenos Aires: Teseo. Pp. 23–70. (in Spanish)
- Constitución Política de la Ciudad de México. (2017). UCLG Committee. *Resources*. <https://www.uclg-cisdp.org/sites/default/files/documents/files/2021-06/MexicoCityPoliticalConstitution.pdf>
- Council of Europe. Press release. (2025, November 28). <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/11/28/safeguarding-democracy-in-europe-council-shines-a-light-on-culture-s-vital-role/>
- Cultural Rights Manual. (2022). Danish Cultural Institute. New Democracy Fund.
- Durbach, Andrea, & Lixinski, Lucas. (2017). "Introduction", in Andrea Durbach and Lucas Lixinski (eds.). *Heritage, Culture and Rights: Challenging Legal Discourses*. Oxford: Hart Publishing. Pp. 1–7.
- Gauthier, Manon. (2014). Montréal: reinvigorating our cities through culture. https://www.agenda21culture.net/sites/default/files/city_docs/montreal-a21c-10aniv-eng_en_0.pdf
- Kendall, Holly. (2012). "Clothing and Punishment: Cultural Rights in Australia". In *Right Now, Human Rights in Australia* May 8. <http://rightnow.org.au/opinion-3/clothing-and-punishment-cultural-rights-in-australia/>
- Koivunen, Hannele, & Marsio, Leena. (2007). Fair Culture? Ethical dimension of cultural policy and cultural rights. Ministry of Education, Finland.
- Ley del Sistema Público de Cultura de Canarias. (2023). Boletín Oficial del Estado. Núm. 122. Comunidad Autónoma de Canarias. <https://www.boe.es/eli/es-cn/l/2023/03/01/1>
- Ley Foral de Derechos Culturales de Navarra. (2019). Boletín Oficial del Estado. Legislación consolidada, núm. 17, núm. 32. Referencia: BOE-A-2019-1541. Comunidad Foral de Navarra. <https://travesia.mcu.es/items/ee550520-04b2-4b05-9c54-56423ab40af7>
- Liebenberg, Sandra, & Aoife, Nolan. (2026). Recognizing future generations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: An overdue reappraisal. *Human Rights Law Review*. DOI: <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngaf052>

- Lyrevik, A. (2014). *Kulturstrategi för Malmö 2014–2020* [Cultural strategy for Malmö 2014–2020]. Malmö stad: Kulturförvaltningen. Lund University. https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/90295776/Kulturstrategi_version_2.3_2014_05_27_KS.pdf (in Swedish)
- Ministerio de Cultura [de España]. (2024). Ernest Urtasun defiende en el Congreso un plan para proteger los derechos culturales [Ernest Urtasun defends a plan to protect cultural rights in Congress]. <https://www.cultura.gob.es/actualidad/2024/01/240122-urtasun-comision-cultura-congreso.html> (in Spanish)
- Plan de Derechos Culturales [Cultural rights plan]. (2025). Gobierno de España. Ministerio de Cultura. <https://planderechos-culturales.cultura.gob.es/dam/jcr:6724d89c-cb41-49d8-bb15-15dbb7c268f9/dgdc-esp.pdf> (in Spanish)
- Polivtseva, Elena. (2026). Between Rhetoric and Reality: Cultural Rights, Artistic Freedom, and Democratic Resilience. PAC. https://www.european-festivals.eu/files/PAC-research-Between-Rhetoric-Reality_Cultural-Rights_Artistic-Freedom_Democratic-Resilience.pdf
- Ratulea, G. (2010). Democracy and cultural rights in the European Union. *European Research Studies Journal*, 13(2), 187–191. DOI: <https://doi.org/10.35808/ersj/283>
- Symonides, Janusz. (2000). Cultural Rights. Human Rights: Concept and Standards. Edited by Janusz Symonides. First published 2000 by Ashgate Publishing, UK.
- Urrutiaguer, D. (2013). Droit à la culture et droits culturels: Quelles places pour les conteurs? [Right to culture and cultural rights: What place for storytellers?]. *Revue d'études françaises*, 18, 97–101. (in French)
- Villarroya, Anna, & Rothstein, Pedro. (2024). The integration of cultural rights in Spanish cultural policies. Compendium of cultural policies and trends. https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/2024/09/Article-on-Cultural-Rights-in-Spain_final.pdf
- Vrdoljak, Ana Filipa. (2011). Cultural Heritage in Human Rights and Humanitarian Law. *International human rights and humanitarian law*, pp. 250–302. O. Ben-Naftali, ed., Oxford University Press.

References:

- Achugar, H. (2003). Derechos culturales: ¿Una nueva frontera de las políticas públicas para la cultura? [Cultural rights: A new frontier for public cultural policies?]. *Pensar Iberoamérica*, 4, 1–9. (in Spanish)
- Advice on local implementation of the the Agenda 21 for culture. (2006). United Cities and Local Governments. https://www.agenda21culture.net/sites/default/files/en_221_cglu_wgculture_circular6_eng.pdf
- Baltà Portolés, Jordi, & Dragičević Šešić, Milena. (2017). Cultural rights and their contribution to sustainable development: implications for cultural policy. *International Journal of Cultural Policy*, 23(2), 159–173. DOI: <https://doi.org/10.1080/10286632.2017.1280787>
- Barcelona's Cultural Rights Plan. (2022). *Culture 21. UCLG Committee*. https://obs.agenda21culture.net/sites/default/files/2023-06/Barcelona_EN.pdf
- Barth, William Kurt. (2008). On cultural rights: the equality of nations and the minority legal tradition. The Netherlands: Koninklijke Brill NV.
- Bauer, Joanne. (2004). Why Cultural Rights Now? Introduction. *Human Rights Initiative Program* (1994–2005). Carnegie Council for Ethics in International Affairs. <https://www.carnegiecouncil.org/media/series/67/20040923b-why-cultural-rights-now>
- Bouchard, J., & Meyer-Bisch, P. (2016). Intersectionality and interdependence of human rights: Same or different? *The Equal Rights Review*, 16, 186–203. London, UK: Equal Rights Trust.
- Butsenko, O. (2024). Kulturni prava yak deontologichnyi ta ekzystentsiinyi vymir okhorony ta vidnovlennia ne-materialnoi kulturnoi spadshchyny [Cultural rights as a deontological and existential dimension of the protection and restoration of intangible cultural heritage]. *The Culturology Ideas*, 25(1), 50–57. DOI: <https://doi.org/10.37627/2311-9489-25-2024-1.50-57> (in Ukrainian)

- Carta, A. L., Cebrián, M. C., Ferrari, M. P., & Di Pasquale, D. C. (2026). *Introducción a los derechos culturales* [Introduction to cultural rights]. In N. E. Levrand et al. (Eds.), *Manual de derechos culturales* [Manual of cultural rights]. Buenos Aires: Teseo. Pp. 23–70. (in Spanish)
- Carta de los Derechos Culturales. (2015). Ayuntamiento de Merida. https://www.merida.gob.mx/municipio/sitiosphp/merida/derechos_culturales.php
- Constitución Política de la Ciudad de México. (2017). UCLG Committee. *Resources*. <https://www.uclg-cisdp.org/sites/default/files/documents/files/2021-06/MexicoCityPoliticalConstitution.pdf>
- Council of Europe. Press release. (2025, November 28). <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2025/11/28/safeguarding-democracy-in-europe-council-shines-a-light-on-culture-s-vital-role/>
- Cultural Rights Manual. (2022). Danish Cultural Institute. New Democracy Fund.
- Durbach, Andrea, & Lixinski, Lucas. (2017). "Introduction", in Andrea Durbach and Lucas Lixinski (eds.). *Heritage, Culture and Rights: Challenging Legal Discourses*. Oxford: Hart Publishing. Pp. 1–7.
- Gauthier, Manon. (2014). Montréal: reinvigorating our cities through culture. https://www.agenda21culture.net/sites/default/files/city_docs/montreal-a21c-10aniv-eng_en_0.pdf
- Kendall, Holly. (2012). "Clothing and Punishment: Cultural Rights in Australia". In *Right Now, Human Rights in Australia* May 8. <http://rightnow.org.au/opinion-3/clothing-and-punishment-cultural-rights-in-australia/>
- Koivunen, Hannele, & Marsio, Leena. (2007). Fair Culture? Ethical dimension of cultural policy and cultural rights. Ministry of Education, Finland.
- Ley del Sistema Público de Cultura de Canarias. (2023). Boletín Oficial del Estado. Núm. 122. Comunidad Autónoma de Canarias. <https://www.boe.es/eli/es-cn/l/2023/03/01/1>
- Ley Foral de Derechos Culturales de Navarra. (2019). Boletín Oficial del Estado. Legislación consolidada, núm. 17, núm. 32. Referencia: BOE-A-2019-1541. Comunidad Foral de Navarra. <https://travesia.mcu.es/items/ee550520-04b2-4b05-9c54-56423ab40af7>
- Liebenberg, Sandra, & Aoife, Nolan. (2026). Recognizing future generations under the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights: An overdue reappraisal. *Human Rights Law Review*. DOI: <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngaf052>
- Lyrevik, A. (2014). *Kulturstrategi för Malmö 2014–2020* [Cultural strategy for Malmö 2014–2020]. Malmö stad: Kulturförvaltningen. Lund University. https://lucris.lub.lu.se/ws/portalfiles/portal/90295776/Kulturstrategi_version_2.3_2014_05_27_KS.pdf (in Swedish)
- Ministerio de Cultura [de España]. (2024). Ernest Urtasun defiende en el Congreso un plan para proteger los derechos culturales [Ernest Urtasun defends a plan to protect cultural rights in Congress]. <https://www.cultura.gob.es/actualidad/2024/01/240122-urtasun-comision-cultura-congreso.html> (in Spanish)
- Plan de Derechos Culturales [Cultural rights plan]. (2025). Gobierno de España. Ministerio de Cultura. <https://planderechosculturales.cultura.gob.es/dam/jcr:6724d89c-cb41-49d8-bb15-15dbb7c268f9/dgdc-esp.pdf> (in Spanish)
- Polivtseva, Elena. (2026). Between Rhetoric and Reality: Cultural Rights, Artistic Freedom, and Democratic Resilience. PAC. https://www.european-festivals.eu/files/PAC-research-Between-Rhetoric-Reality_Cultural-Rights_Artistic-Freedom_Democratic-Resilience.pdf
- Ratulea, G. (2010). Democracy and cultural rights in the European Union. *European Research Studies Journal*, 13(2), 187–191. DOI: <https://doi.org/10.35808/ersj/283>
- Symonides, Janusz. (2000). Cultural Rights. Human Rights: Concept and Standards. Edited by Janusz Symonides. First published 2000 by Ashgate Publishing, UK.
- United Cities and Local Governments – Committee on Culture. (2008). *Zavdannia na 21 stolittia dlia kultury* [Agenda 21 for culture]. Center for Development "Democracy through Culture". https://www.agenda-21culture.net/sites/default/files/2025-05/ag21c_uk.pdf (in Ukrainian)
- Urrutiaguer, D. (2013). Droit à la culture et droits culturels: Quelles places pour les conteurs? [Right to culture and cultural rights: What place for storytellers?]. *Revue d'études françaises*, 18, 97–101. (in French)
- Villarroya, Anna, & Rothstein, Pedro. (2024). The integration of cultural rights in Spanish cultural policies. Com-

pendium of cultural policies and trends. https://www.culturalpolicies.net/wp-content/uploads/2024/09/Article-on-Cultural-Rights-in-Spain_final.pdf
Vrdoljak, Ana Filipa. (2011). Cultural Heritage in Human Rights and Humanitarian Law. *International human rights and humanitarian law*, pp.250–302. O. Ben-Naftali, ed., Oxford University Press.

Oleksandr Butsenko

Towards the cultural rights: from discourse to practice – international experience

Abstract. The paper reviews the gradual development of legal, strategic, program, and financial instruments and mechanisms for securing cultural rights at the local and national levels. It was the activity of scientific-research sector and civil society organizations in different countries that facilitated the transition from theoretical discourse and international legal instruments of a recommendatory nature to the real understanding of the basic principles underlying the cultural rights as an integral part of the general human rights and their practical implementation on local, regional and national level. The cultural rights become gradually an instrument of the public policy not only in the cultural sphere but also as a common base consolidating various sectors of social, economic, ecological and ethnic, gender and youth policies. This is promoted by the very nature of cultural rights, which are characterized by universality, indivisibility and interdependence, multidimensionality and complexity, accessibility and plurality. The cultural rights in the modern society are considered not as a final goal but as efficient factors and means of democratic development.

Keywords: cultural rights, human rights, economic and social rights, international law, cultural identity, public policy.